

Suprarealiștii, doctrina marxistă și partidele comuniste: cazurile André Breton și René Daumal

Doctorand, Marius Cristian Ene

Școala Doctorală „Alexandru Piru”, Facultatea de Litere, Universitatea din Craiova

Résumé: *Le surréalisme, apparu dans les années 1920, se définissait comme un mouvement antibourgeois et antinationaliste. Ses représentants promouvaient une révolte qui visait la littérature, l'art et la société dans son ensemble.*

André Breton, l'auteur du Manifeste du Surréalisme, affirmait la nécessité d'une révolte sociale et rejoignait le Parti Communiste en 1927, mais seulement pour en être exclu six ans plus tard.

René Daumal, fondateur de la revue Le Grand Jeu en 1928, voulait aussi la destruction de l'ordre social établi et appréciait la doctrine marxiste, en la considérant „la seule science juste des faits économiques, mais il n'a jamais rejoint le Parti Communiste.

Mots-clés: *Surréalisme, André Breton, René Daumal, Parti Communiste, marxisme.*

Introducere

Avangarda literară și artistică din prima parte a secolului al XX-lea își propunea să schimbe radical nu numai literatura și arta, ci și societatea în ansamblu, și să revoluționeze mentalitățile unei populații pe care o considera interesată doar de îmbogățire și de propriul confort. Dadaștii sau suprarealiștii au dus mai departe îndemnul scriitorilor decadenți de la sfârșitul secolului al XIX-lea: *Epatez le bourgeois!*

Prin toate aceste caracteristici, avangarda literară s-a apropiat, cât se poate de firesc, de ideile de stânga și de mișcările politice care luptau pentru afirmarea lor. Împărtășirea unor valori similare nu a condus însă în mod necesar și la o colaborare constantă.

Într-un articol despre ceea ce el numea „literatura de partid“ Vladimir Ilici Lenin condamna orice formă de activitate literară revoluționară care nu funcționa ca o simplă roțiță în „marele (...) mecanism al social-democrației, ce urma să fie pus în mișcare exclusiv de către partid“. [Călinescu, 2017, p. 133]

În continuare, ne propunem studiem măsura în care doi dintre reprezentanții avangardei interbelice franceze, André Breton și René Daumal, au acceptat sau nu își asume acest rol de simpli executanți ai directivelor partidului comunist.

Context istoric: perioada interbelică și asaltul nazismului și al comunismului

Primul război mondial a marcat profunde schimbări nu numai pe harta Europei și a lumii, ci și în ceea ce privește mentalitățile, societatea și viața politică.

În ceea ce privește politica internațională, războiul și sistemul tratatelor de pace de la Paris, care i-a consfințit sfârșitul, au avut ca efect dispariția imperiilor ce dominaseră Europa Centrală și de Est pe parcursul deceniilor anterioare: Al Doilea Imperiu German, Imperiul Austro-Ungar și Imperiul Țarist. Peste puțin timp, și Imperiul Otoman își înceta existența, în locul său formându-se statul modern turc.

În locul acestor imperii au apărut noi state, precum Polonia sau Cehoslovacia, în timp ce România și-a format statul național prin unirea cu teritoriile ce aparținuseră Austro-Ungariei și Rusiei, în timp ce slavii din Balcanii de Vest s-au unit cu Serbia, formând Iugoslavia. Austria și Ungaria au fost reduse la granițele lor naționale, în timp ce Rusia a trebuit să cedeze o serie de teritorii din vestul fostului Imperiu Țarist. La rândul său, Franța a reintrat în posesia celor două teritorii pe care le pierduse în favoarea Germaniei, în 1870-1871: Alsacia și Lorena.

Istoria avea să demonstreze că aceste aranjamente teritoriale, precum și celelalte prevederi ale tratatelor de pace din 1919 și 1920 (încheiate în mod separat cu Germania la Versailles, cu Austria la Saint-Germain, cu Bulgaria la Neuilly, cu Ungaria la Trianon și cu Imperiul Otoman la Sèvres) nu au reușit să își îndeplinească scopul fundamental: acela de a garanta pacea în Europa și de a evita reizbucnirea unei conflagrații de proporțiile celei care avusese loc între 1914 și 1918.

Rând pe rând, statele europene au eșuat în încercarea de a menține la putere regimuri care să le asigure propriilor cetățeni respectarea drepturilor și libertăților fundamentale. Ulterior, tocmai aceste state în care au fost instaurate regimuri totalitare de extremă dreapta – în primul rând Italia și Germania – sau de extremă stânga – cazul Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice – au fost cele care au provocat, în 1939, la izbucnirea celui de-al doilea război mondial.

Primul stat în care a fost instaurat un regim dictatorial a fost Italia, chiar dacă în primul război mondial se aflase în tabăra câștigătoare. Pe fondul unei crize economice și sociale grave, însoțită și de una politică, liderul fascist Benito Mussolini organizează, în octombrie 1922, Marșul asupra Romei care, în ciuda eșecului inițial, îi asigură accesul la putere. În 1924, partidul fascist condus de Mussolini câștigă alegerile, ceea ce îi permite instalarea progresivă unei dictaturi autoritare.

În Germania, după primul război mondial a fost instaurată, pentru prima dată în istorie, o republică federală constituțională, cunoscută sub numele de Republica de la Weimar, după orașul din Turingia care a găzduit Adunarea constituantă. Criza economică izbucnită în 1929 a dus la o creștere accelerată a șomajului și i-a permis lui Adolf Hitler, conducătorul Partidului Nazist, să preia puterea în ianuarie 1933. El a cumulat funcțiile de cancelar și de președinte al Germaniei, luând titlul de fuhrer și conducând Germania până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, în 1945.

Dacă dictaturile de extremă dreapta au fost instaurate după încheierea primului război mondial, cea de extremă stânga a preluat puterea în Rusia încă din timpul Marelui Război. Mai precis, revoluția bolșevică din octombrie 1917 a adus la putere un regim comunist care, în 1922, avea să proclame formarea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS). După ce primul conducător, Vladimir Ilici Lenin, a murit în 1924, la conducerea primului stat comunist din istorie a venit dictatorul Iosif Visarionovici Stalin, care în câțiva ani a suprimat toate mișcărilor de opoziție. Cel mai important opozant era Leon Troțki, susținător al ideii revoluției, mondiale, exilat în 1929.

Cele două doctrine extremiste – nazismul, care promova discriminarea pe criterii rasiale și naționale, respectiv comunismul, care susținea discriminarea pe criterii care țineau de clasa socială – au încercat, prin diferite partide sau grupări politice, să acapareze puterea sau să creeze dezordine în toate țările europene. Unul din punctele culminante ale acestei confruntări a fost războiul civil desfășurat în Spania între 1936 și 1939, în cadrul căruia s-au înfruntat forțele naționaliste ale generalului Francisco Franco, susținute de Germania nazistă și de Italia fascistă, și cele republicane, care au primit sprijinul Uniunii Sovietice. În final, naționaliștii au avut câștig de cauză și au instaurat un regim care avea să se mențină la putere până în 1975.

În ciuda aparentei și declaratei confruntări ideologice, cele două state dictatoriale extremiste, Al Treilea Reich și Uniunea Republicilor Sovietice, au demonstrat că, la nivel profund, au interese similare. *Pactul Ribbentrop-Molotov*, pe care l-au încheiat la 23 august 1939, a făcut posibilă declanșarea celui de-al doilea război mondial, cu numai o săptămână mai târziu, la 1 septembrie 1939. La această dată, forțele germane invadau Polonia dinspre vest, iar pe 17 septembrie cele sovietice începeau ocuparea teritoriului polonez dinspre răsărit. Pe 28 septembrie 1939, cele două dictaturi semnau așa-numitul *Tratat de prietenie, cooperare și delimitare germano-sovietic*, care completa Pactul Ribbentrop-Molotov și consfințea o nouă împărțire a sferelor de influență din Europa Centrală și de Răsărit.

Primele mișcări de avangardă și raportarea lor la politică: futurismul și fascismul

Cea dintâi mișcare artistică având ca obiectiv atât schimbarea radicală a modului de a face artă, cât și a societății în ansamblu, a fost futurismul. Ea se remarcă prin faptul că – spre deosebire de dadaism sau de suprarealism – a apărut în perioada de pace cuprinsă între războiul franco-prusac din 1870-1871 și izbucnirea primului război mondial, în 1914. Intervalul de timp, cunoscut ulterior – în opoziție cu ceea ce a urmat în societatea europeană – sub denumirea de *La Belle Époque*, se caracteriza printr-un grad ridicat de încredere în posibilitatea progresului permanent al societății. Pe parcursul acestei epoci apăruseră sau fuseseră perfecționate invenții tehnice remarcabile, precum automobilul, becul incandescent, cinematograful, telefonul sau primele aparate de zbor.

Atitudinea pe care adepții noi mișcări o aveau față de societate a fost marcată de epoca în care trăiau. În principal, sunt respinse vechile surse de inspirație și împrumuturile din arta secolelor anterioare, fiind susținută necesitatea unei sincronizări a artei cu principalele elemente ale civilizației moderne, precum tehnicismul, mașinismul sau viteza. În acest sens, este celebră afirmația pe care poetul italian Filippo Tommaso Marinetti o face în *Manifestul futurist*, publicat în 1908 în Italia și în 1909 în Franța: „un autoturism care rage, care funcționează în ritm de mitralieră e mai frumos decât Victoria de la Samothrace“. [Gompertz, 2016, p. 135]

Din punct de vedere politic, futurismul se deosebește de asemenea radical de mișcărilor avangardiste ulterioare, prin faptul că anticipează anumite elemente ale doctrinei fasciste, printre care glorificarea războiului. În același text programatic, se afirmă: „Noi vrem să glorificăm războiul – singura igienă a lumii – militarismul, patriotismul, gestul distrugător al anarhicilor, frumoasele idei pentru care se moare și disprețuirea femeii“. [Ibid., pp. 135-136]

Conflagrația dintre 1914 și 1918 nu avea să modifice în mod radical opțiunile politice ale futuriștilor și în special ale lui Marinetti. El s-a împrietenit cu dictatorul fascist Benito Mussolini, a contribuit la redactarea manifestului fascist al Italiei și chiar a candidat pentru un loc în parlament ca reprezentant al partidului condus de Mussolini.

Primele mișcări de avangardă și raportarea lor la politică: dadaismul și comunismul

Contextul istoric în care a apărut mișcarea dadaistă a fost profund diferit de cel în care fusese publicat *Manifestul futurist* al lui Marinetti, chiar dacă între cele două momente nu trecuse nici măcar un deceniu. Între 1908 – anul publicării în Italia a primului manifest futurist – și 1916 – anul apariției Cabaretului Voltaire la Zurich și al publicării unui prim manifest futurist de către germanul Hugo Ball, se declanșase conflictul general cunoscut la acea vreme sub numele de Marele Război, o conflagrație care, prin numărul mare de pierderi de vieți omenești și prin amploarea distrugerilor materiale, a avut ca efect pierderea încrederii anterioare în progresul permanent al societății, precum și în capacitatea ființei umane de a se conduce după rațiune.

La apariția mișcării dadaiste au contribuit artiști de diferite naționalități, refugiați în Elveția neutră. Printre ei s-au numărat românii Tristan Tzara, Marcel Iancu și Arthur Segal, sau germanii Richard Huelsenbeck, Hans Richter și Hugo Ball. Reuniți inițial la Cabaretul Voltaire din Zurich, ei au condamnat laolaltă atât valorile epocilor anterioare, cât și pe cele ale societății moderne, pe care o considerau responsabilă pentru izbucnirea războiului mondial.

Într-un manifest publicat în 1918, Tristan Tzara a subliniat această ruptură totală cu ceea ce se realizase înainte, inclusiv cu alte mișcări artistice inovatoare, precum futurismul sau cubismul „Așa s-a născut Dada, dintr-o nevoie de independență, de neîncredere față de comunitate. Cei ce sunt cu noi își păstrează libertatea. Noi nu recunoaștem nici o teorie. Ajunge cu academiile cubiste și futuriste, laboratoare de idei formale. Arta servește la acumulat bani sau la a-i gădila pe drăguții burghezi?”. [Dachy, 2007, pp. 98-99]

Opoziția afirmată deschis față de burghezie – principala categorie socială a epocii moderne – avea, treptat, să producă apropieri ale unora dintre dadaiști față de Partidul Comunist. Această evoluție s-a accelerat odată cu accederea la putere a regimurilor fasciste din Italia, în 1922, și din Germania, în 1933. Tristan Tzara s-a implicat în războiul civil din Spania, de partea forțelor republicane care se opuneau naționalistului Franco, apoi, pe parcursul celui de-al război mondial, s-a alăturat Rezistenței franceze, în 1945 ajungând chiar membru al Adunării Naționale.

În ciuda unui scurt episod de criză în relația sa cu Partidul Comunist Francez, provocat de susținerea arătată față de Revoluția Maghiară din 1956, înăbușită de invazia trupelor sovietice, Tristan Tzara a rămas, până la decesul său, survenit în 1963, un om de stânga.

În continuare, vom studia atitudinea pe care au avut-o față de doctrina marxistă și de partidele politice comuniste André Breton, autorul *Manifestului Suprarealist*, și René Daumal, cofondatorul revistei literare *Marele Joc*, apărută între 1928 și 1930, în paginile căreia au publicat numeroși reprezentanți ai suprarealismului.

Relațiile complicate ale lui André Breton cu Partidul Comunist

Într-un discurs ținut în 1922 la Barcelona și publicat apoi în volumul *Les Pas Perdus*, André Breton afirma necesitatea unei revoluții, la care spunea că este gata să adere cu toate forțele, indiferent cât de sângeroasă s-ar dovedi: „Există un singur lucru care ar permite ieșirea, cel puțin pentru moment, din această cușcă înspăimântătoare despre care vorbim, iar acest lucru este revoluția, o revoluție, orice fel de revoluție, oricât de sângeroasă s-ar dovedi, la care îndemn astăzi cu toate forțele”. [Sanguoard-Berdeaux, 2013, p. 3]

Pornind de la astfel de discursuri – purtate de André Breton atât înainte de apariția *Manifestului Suprarealist*, cum a fost cazul la Barcelona în 1922, precum și după aceea – autoarea franceză Carole Reynaud Paligot susține, în studiul său intitulat *Parcours politique des surréalistes*, că revolta suprarealistă a folosit încă de la început un vocabular politic, însă spiritul ei a fost unul liber, care nu se încadra în directivele unui partid politic, cu atât mai puțin ale unui totalitar, așa cum era cel comunist. [Reynaud Paligot, 2010, p. 72]

O dovadă a acestui fapt este reprezentată de raporturile sinuoase pe care Breton le-a avut cu Partidul Comunist Francez. Aderarea sa la această formațiune politică a durat numai 6 ani, între 1927 și 1933. Înscrierea a avut loc în 1927, împreună cu mai mulți reprezentanți de seamă ai curentului avangardist, printre care Paul Eluard sau Louis Aragon.

Curând însă, aveau să iasă la lumină diferențe esențiale între modul în care fiecare dintre acești scriitori vedea raporturile dintre politică și literatură. În timp ce Aragon era adeptul unei literaturi angajate, pusă în slujba intereselor partidului, considerate superioare, Breton nu va accepta în

nici un moment să transforme activitatea literară într-un simplu instrument aflat la dispoziția partidului.

El și-a ales calea de urmat între 1929 și 1932, ani pe parcursul cărora suprarealiștii au trecut prin mai multe episoade pe parcursul cărora au fost nevoiți să își precizeze cu claritate poziția politică. Nucleul dur al partidului le-a adus suprarealiștilor, de-a lungul timpului, diferite acuzații, de la cea de anarhism la aceea de pederastie.

Un moment de criză a fost marcat de publicarea, în 1932, de către Louis Aragon, a poemului *Front Rouge*, în care glorifică Uniunea Sovietică și marxism-leninismul, îndemnând în același timp la acțiuni violente, precum în versurile care vorbeau despre dinamitarea bisericilor. A urmat un proces, în cadrul căruia Breton i-a luat apărarea, însă ruptura s-a produs. În anii următori, Aragon a renunțat la suprarealism pentru a se dedica activității politice, în timp ce André Breton a preferat să părăsească partidul. A rămas în permanență adept al mișcărilor de stânga, afirmându-și în același timp independența față de orice autoritate politică.

O dovadă a îndepărtării de linia oficială a partidelor comuniste – linie care era dictată de la Moscova – este reprezentată de faptul că, spre sfârșitul anilor 1930, André Breton colaborează în Mexic cu Leon Troțki, care fusese exilat din URSS încă din 1929 și care avea să fie asasinat, din ordinul lui Stalin, în 1940. În același an, marcat de prima etapă a desfășurării războiului mondial, își încheia existența și Federația Internațională pentru o Artă Revoluționară Independentă, pe care cei doi o întemeiaseră, împreună cu pictorul mexican Diego Rivera în 1938.

După al doilea război mondial, Breton s-a declarat constant împotriva colonialismului, precum și a războiului purtat de Franța în Algeria. De asemenea, a făcut parte din mai multe comitete anti-fasciste, devenind apropiat, în același timp, și de anarhism.

Interpretarea dată de René Daumal materialismului dialectic marxist

Pentru a înțelege rolul pe care René Daumal îl acordă materialismului dialectic, este necesară redarea clasificării pe care o face, într-un text despre dialectica hegeliană, diferitelor tipuri de idealism și de materialism. În articolul cu titlul *Hegel, le pseudo-materialisme et E. Meyerson*, el pornește de la constatarea faptului că dialectica lui Hegel este atacată atât de către filosofii idealiști, cât și de către cei materialiști și, pentru a explica această aparentă anomalie, face o incursiune în istoria filosofiei. [*Le Grand Jeu*, 1968, pp. 210-217]

Autorul își începe expozeul prin a distinge între diferite tipuri de materialism, pe care le numește materialism dualist, monist și nici mai mult nici mai puțin decât lipsit de valoare. .

Termenul de materialism dualist desemnează, după părerea sa, atât concepțiile unor filosofi antici greci și romani, precum Democrit, Epicur sau Lucrețiu, cât și pe cele ale majorității filosofilor materialiști din Europa secolului al XVIII-lea.

Materialismul dualist afirmat de toți aceștia este considerat o concepție mecanicistă, dată pentru totdeauna. Aceasta postulează, pe de o parte, existența unei lumi așa cum ne este prezentată, iar pe de altă parte este afirmată în mod indiscutabil – chiar dacă uneori doar implicit, nu și explicit – excelența rațiunii omenești care a conceput acest sistem, vorbindu-se și despre permanența anumitor principii eterne în spiritul omenesc.

Al doilea tip de materialism este, în opinia lui René Daumal, ceea ce el numește materialismul monist prezentat în operele lui Marx și Engels, cei doi fondatori ai doctrinei comuniste. Această concepție este prezentată drept o dialectică a fenomenelor care este în același timp gândirea concretă a fenomenelor și însăși mișcarea acestora.

În legătură cu acest tip de materialism, Daumal afirmă: „el ruinează pentru totdeauna materialismul antic, făcând să dispară cu totul pretenziile «adevăruri eterne» pe care se odihnește acesta; așa cum arată George Plekhanoff (revoluționarul rus și teoreticianul marxist Gheorghii Valentinovici Plehanov - NN), *dialectica este în mod esențial monistă și condamnă orice sistem dualist* (sublinierea autorului)“. [*Ibid.*, p. 210]

Al treilea tip de materialism, considerat de autor drept lipsit de orice valoare și desemnat cu termenul „a la noix“, este descris drept nu o doctrină propriu-zisă, ci o atitudine polemică destul de confuză, adoptată de anumite persoane care sunt de părere că par mai revoluționare în momentul în care se prezintă drept materialiste, chiar dacă de fapt folosesc acest termen într-un sens primitiv, jurnalistic. Din aceste considerente, își manifestă adeziunea personală față de tot ceea ce poartă eticheta de materialism, fără a fi capabile în realitate să facă vreo distincție între diferitele forme ale acestuia.

Astfel de autori se declară de acord, de exemplu, cu orice tip de materialism dualist, chiar și atunci când acesta ia forma unui scientism caracterizat de Daumal drept „perfect conciliabil cu pozitivismul cel mai reacționar al lui Auguste Comte“. [Ibid., p. 211]

Lipsiți de spirit critic și de înțelegere reală, autorii din această categorie aderă în același timp și la marxism. Înțelegerea pe care o au asupra acestei din urmă doctrine este însă, în opinia autorului, inferioară chiar și celei a unui muncitor revoluționar, deoarece acesta din urmă are meritul de a trăi doctrina, chiar dacă nu i-a studiat fundamentele teoretice.

Unei examinări similare îi sunt supuse și diferitele tipuri de idealism, fiind realizată o distincție clară între cel dualist, desemnat și cu numele de spiritualism, cel monist și cel lipsit de valoare, la fel ca a treia categorie depistată și în cazul concepțiilor materialiste.

În legătură cu idealismul dualist sau spiritualismul, autorul afirmă că ar putea fi, la fel de bine, doctrina materialiştilor dualiști, dacă aceștia ar fi ales să dezvolte în propriul sistem filosofic nu aspectul mecanismului fenomenelor, așa cum au procedat de fapt, ci pe acela al așa-numitelor adevăruri eterne.

Idealismul dualist este indicat drept mecanismul principal prin intermediul căruia ideea de spirit ajunge să fie pusă în slujba claselor privilegiate, beneficiind de „ciuperca protectoare reprezentată de dumnezeul transcendent al tuturor tiraniilor dogmatice“. [Ibid., loc. cit.]

Al doilea tip, idealismul monist, este identificat cu idealismul absolut al lui Hegel. René Daumal afirmă că acesta se află în opoziție cu idealismul dualist, la fel cum materialismul monist se opune materialismului dualist.

În al treilea rând, există așa numitul idealism fără niciun rost, întru totul corespondent materialismului desemnat cu același nume.

După identificarea celor trei tipuri de materialism, respectiv de idealism, Daumal ajunge la concluzia că opoziția dintre materialism și idealism și-a pierdut semnificația aproape în totalitate, opoziția reală fiind una mult mai complexă: între, pe de o parte, materialismul dialectic și idealismul absolut, iar pe de altă parte materialismul raționalist și spiritualismul.

Ajuns în acest punct al demonstrației sale, René Daumal trece la analiza doctrinei marxiste, pe care o caracterizează în conformitate cu grila de interpretare stabilită anterior. El susține că, în operele sale, Karl Marx distruge economia clasică sau liberală, considerată o doctrină ce aparține materialismului dualist și poate fi caracterizată drept reacționară, deoarece lasă loc transcendentului. Marx, în schimb, păstrează esența însăși a idealismului absolut, adică dialectica.

În sprijinul acestei afirmații este citat celălalt întemeietor al doctrinei comuniste, Friedrich Engels, care afirmă că el și cu Marx au fost aproape singurii care „au păstrat dialectica conștientă a filosofiei idealiste germane în concepția materialistă a naturii și a istoriei“. [Ibid., p. 212]

Pornind de aici, se ajunge la afirmația că idealismul absolut și marxismul sunt identice în esența lor, deoarece ambele neagă în mod absolut atât idealismul, cât și contingenta.

Autorul arată, astfel, că Marx nu a atacat idealismul în general, ci doar acea formă a sa care ajunge să servească interesele unei anumite clase, adică idealismul dualist sau spiritualismul.

Daumal mărturisește că se regăsește alături de Marx și de Engels, dar împotriva lui Hegel, atunci când acesta devine, în *Filosofia Dreptului*, „cel mai demn de dispreț logician dualist, naționalist și imperialist“. [Ibid., loc. cit.]

Concluzia este că dialectica devine o logică transcendentă doar atunci când – după expresia autorului – este întoarsă cu susul în jos. În schimb, atât timp cât își păstrează adevăratul caracter și își merită numele, dialectica devine „focul revoluțiilor“. [Ibid., p. 217]

În finalul aceluiași text, Daumal afirmă că așteaptă apariția unui Karl Marx și în alte domenii, precum astronomia, chimia, fizica sau biologia și că este convins că acesta va apărea, pentru a clarifica și a revoluționa aceste ramuri ale științei în aceeași măsură în care a făcut Marx în economie.

Denunțarea partidelor politice și a militarismului în opera literară lui René Daumal

Aprecierea pe care Daumal o arată față de întemeietorul doctrinei marxiste nu se reflectă și asupra partidelor politice care se revendicau de la aceasta. Cercetătorul francez Pascal Sigoda afirmă, într-un studiu dedicat evoluției politice a poetului interbelic, faptul că acesta a avut o atitudine de respingere față de ideea de partid politic în general, iar de această atitudine nu a fost scutit nici Partidul Comunist Francez. [René Daumal, *Dossier*, 1993, p. 194]

Principalul reproș adus atât partidelor, cât și politicienilor, constă în lipsa acestora de autenticitate. De asemenea, îi acuză pe politicieni de dogmatism și manipulare. În acest sens, afirmă că ceea ce susțin membrii de partid nu este altceva decât un pretins comunism, care nu angajează decât corpul, cu alte cuvinte nu îi implică cu adevărat nici la nivel de sentiment, nici pe plan rațional. De

altfel – adaugă cu umor autorul – chiar și atunci când vine vorba despre corp, de cele mai multe ori nu este vorba decât despre corpul altora, cărora și se cere să se sacrifice în numele unor idealuri în care, de fapt, autorii discursurilor politicianiste nu cred.

Discursurile folosite în scopuri politice sunt denunțate în singurul roman publicat de René Daumal în timpul vieții, *La Grande Beuverie*. Apărut în 1938, acest text folosește metafora setei și a beției, transformându-se într-o meditație asupra condiției umane și, mai ales, a puterii cuvintelor. În cea de-a doua parte, intitulată *Paradisurile artificiale*, este prezentată o societate formată din persoane care se abțin de la băutura și care trăiesc în cercuri concentrice grupare în jurul unei catedrale.

Printre locuitorii acestei societăți distopice se află și așa-numiții „compozitori de discursuri inutile“, a căror sarcină constă în organizarea morții, adică în reducerea numărului de locuitori prin intermediul unor texte de propagandă. Și, într-adevăr, sunt produse numeroase texte – unele nu lipsite de talent literar – care îndeamnă la sinucidere, la folosirea drogurilor sau la urmarea unor practici spirituale care în realitate au un efect cu totul devastator asupra organismului. [Daumal, 1980, p. 135]

Pe lângă critica discursurilor de propagandă, naratorul din *La Grande Beuverie* denunță și ceea ce numește „cultul idealului comun“, care apare drept cea mai eficientă metodă de reducere a populației. În descrierea practicilor prin care se realizează acest obiectiv se pot recunoaște partidele politice conduse de un lider autoritar, idolatrizat de membrii de rând, precum și diferitele formațiuni paramilitare sau chiar organizațiile dedicate copiilor și tinerilor, care existau în statele dictatoriale ale epocii (romanul este scris în 1938, deci cu numai un an înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial).

Pentru reușita acestui cult al idealului comun, autorul susține că trebuie îndeplinită o condiție esențială: propaganda trebuie să fie aplicată de la o vârstă cât mai fragedă, la care copiii pot fi influențați fără eforturi deosebite. În acest stadiu de dezvoltare a personalității, copiii sunt puși să trăiască în comun, să poarte uniforme și li se oferă arme. Completate cu exerciții fizice și cu discursuri moralizatoare, metodele ajută la crearea cultului unui ideal comun, definit drept „devotamentul absolut față de un personaj guraliv și autocrat, sau față de un anumit tip de a se îmbrăca, sau față de un anumit cuvânt de ordine, sau față de o anumită combinație de culori, nu contează“. [Ibid., p. 138]

După ce a fost creat un astfel de atașament față de un lider absolut – iar epoca respectivă oferă din plin astfel de exemple, începând cu Adolf Hitler, Benito Mussolini și Iosif Visarionovici Stalin – sau față de diferite simboluri de stat sau de partid – exemplele cele mai la îndemână sunt, pe lângă drapelurile naționale, cunoscutele embleme ale partidelor nazist și comunist, adică svastica, respectiv secera și ciocanul –, prima etapă de pregătire a tinerei generații pentru o moarte precoce este încheiată.

Pentru a se trece la următoarea etapă, este necesar ca tinerele creiere să nu fie lăsate să funcționeze, iar acest obiectiv este realizat în felul următor: se pun față în față două grupuri cu valori diferite. Din acest moment, războiul devine inevitabil și se consideră că discursurile propagandistice și-au atins scopul final. [Ibid., pp. 138-139]

René Daumal și afirmarea necesității unei revoluții personale, dincolo de lupta politică

Concluzia la care ajunge René Daumal, după sondarea diferitelor direcții politice din epocă, în special a celei reprezentate de Partidul Comunist Francez, este aceea că singura revoluție care merită făcută este una personală, fără de care tentativa de a schimba lumea nu are sorți de izbândă.

După ce trece în revistă atitudinea lui René Daumal față de diferitele orientări și partide politice ale epocii interbelice, Pascal Sigoda ajunge la concluzia că autorul respinge în egală măsură naționalismul și capitalismul partidelor de dreapta, cât și dogmatismul și defetismul partidelor de stânga, cărora le reproșează, de pildă, faptul că de multe ori ajung să sărbătorească înfrângeri, așa cum a fost cazul Comunei din Paris. [René Daumal, *Dossier*, 1993, pp. 194-195]

Aprecierea pe care o acordă doctrinei marxiste pe plan economic și social nu este urmată de o adeziune politică la partidele care se reclamă de la această doctrină. Dimpotrivă, autorul își avertizează cititorii în legătură cu faptul că alinierea la dogmele unui partid politic nu reprezintă altceva decât o diminuare de sine. Iar această slăbire a propriei persoane nu mai este nici măcar în folosul partidului care a provocat-o, deoarece oameni slabi nu ar putea să îi aducă acestuia altceva decât deservicii.

El descrie în următorul fel transformările care se produc în gândirea unei persoane care se înscrie într-un partid politic și aderă total la principiile acestuia: „... Mai ales atunci când vorbim despre politică, văd că ideile ne abandonează și, în schimb, opiniile sunt cele care sosesc pentru a ne seduce. Ele ne seduc doar cu un efort minim și din amor propriu, căci în ele însele nu sunt adevărate“. [René Daumal, *Dossier*, 1993, p. 196]

Același îndemn spre refuzul de a participa la confruntările exterioare, combinat cu necesitatea de a purta o luptă interioară, cu propriile slăbiciuni sau tendințe greșite, este afirmat și în poemul *La Guerre Sainte*, publicat chiar în primăvara anului 1940, după izbucnirea celui de-al doilea război mondial și cu puțin timp înainte de înfrângerea rapidă a Franței de către Germania nazistă.

Ideea fundamentală care reiese din acest text este cea conform căreia singura luptă care merită cu adevărat purtată este aceea împotriva propriilor dușmani interiori, care „vorbesc la persoana întâi” și care încearcă, în acest fel, să se identifice cu cel ce luptă împotriva lor. Cu astfel de inamici – afirmă poetul – orice pace este echivalentă cu moartea, iar orice înfrângere nu înseamnă nimic altceva decât vânzarea propriei ființe. [Daumal, 1940, pp. 4-5]

Cele două tipuri de război – interior și exterior – sunt puse în opoziție. Pe de o parte, se afirmă, că „cel care a declarat propriul său război este în pace cu semenii săi”, în timp ce, dimpotrivă, cei care pierd războiul cu ei înșiși și încheie o pace rușinoasă, ajung să se implice în conflicte exterioare, precum războiul mondial aflat la vremea aceea în plină desfășurare. „și, pentru a salva această pace rușinoasă, ar face orice, ar face chiar și război cu aproapele lor. Pentru că există o rețetă veche și sigură de a păstra mereu pacea în sine: ea constă în a-i acuza întotdeauna pe ceilalți”. [Daumal, 1940, pp. 9-10]

Afirmarea necesității unui război interior nemilos reprezintă o constantă a gândirii lui René Daumal, după cum o dovedește textul *Mise au point ou Casse-Dogme*, publicat împreună cu Roger Gilbert-Lecomte în primul număr al revistei *Marele Joc*. Vorbind în acest text despre necesitatea de a renunța la dogme, autorii atrag atenția asupra faptului că unele dintre acestea pot fi în asemenea măsură înrădăcinate, încât să fi ajuns la funcțiile vitale ale corpului. Prin urmare, lupta interioară cu ele ar putea să pună în pericol însăși existența, ceea ce nu o face însă mai puțin demnă de a fi purtată: „Al doilea aspect al Spargerii Dogmelor nu mai este Dogmă ci Spargere și nu privește altceva decât Sinele”. [*Le Grand Jeu*, 1968, p. 195]

Concluzii

Atât André Breton, cât și René Daumal au fost adepți ai ideilor de stânga, exprimându-și adeziunea față de principiile marxiste atât în cadrul unor discursuri sau articole, cât și prin intermediul unor creații literare.

În schimb, pentru niciunul dintre ei această împărtășire a unor idealuri revoluționare nu s-a transformat într-o adeziune politică totală. André Breton a făcut parte din Partidul Comunist francez doar pentru 5 ani, după care a preferat să își afirme crezul politic de stânga pe cont propriu sau colaborând cu organizații sau personalități – precum Leon Troțki – aflate în opoziție față de linia oficială a partidelor comuniste, impusă de la Moscova.

În ceea ce îl privește pe René Daumal, a condamnat orice adeziune la dogmele unei grupări politice, pe care o consideră o formă de auto-diminuare. Pentru el, singura formă valoroasă de revoltă era cea interioară, singura care putea să aibă, doar ca efect ulterior al unei transformări profunde de sine, și transformarea societății.

Referințe bibliografice

*** *Le Grand Jeu, Ce Cahier reproduit intégralement les textes parus dans les trois numéros publiés de la revue Le Grand Jeu, et d'importants textes rassemblées par Marc Thivolet*, L'Herne, L'écriture des vivants, Série dirigée et établie par Pierre Bernard, 1968, Paris,

*** *René Daumal, Dossier* Conçu et dirigé par Pascal Sigoda, în „Les dossier H”, L'Age d'homme, 1993;

Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, Traducere de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, Editura Polirom, București, 2017;

Dachy, Marc, *Dada, Revolta artei*, traducere de Irinel Antoniu, București, Editura Univers 2007;

Daumal, René, *La Guerre Sainte*, en „Fontaine. Revue bimestrielle de la nouvelle poésie française”, Alger, 1940

Idem, *La Grande Beuverie, nouvelle édition établie par Claudio Rugafori*, Gallimard, 1980;

Gompertz, Will, *O istorie a artei moderne. Tot ce trebuie să știi despre ultimii 150 de ani*. Traducere de Daniela Magiaru, Editura Polirom, București, 2016;

Reynaud Paligot, Carole, *Parcours politique des surréalistes. 1919-1969*, CNRS Éditions, 2010 ;
Sangouard-Berdeaux, Céline, *André Breton ou le poétique au-delà du politique*, Fabula /
Les colloques, Les écrivains théoriciens de la littérature (1920-1945), 2013; URL :
<http://www.fabula.org/colloques/document1827.php>, pagină consultată pe data de 18 noiembrie 2022.